

ВЕЉКО Ж. БРБОРИЋ*

*Филолошки факултет
Универзитет у Београду*

ГОДИНА 1847. У УЦБЕНИЦИМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА ЗА ОСНОВНУ И СРЕДЊУ ШКОЛУ

У раду се говори о 1847. години, односно о њеном месту у нашем образовном систему. Прво смо прегледали наставне планове и програме за основну и средњу школу и видели какав је статус ове године у њима. Након тога, анализиран је један број наших уџбеника за основну и средњу школу и њихово објашњење 1847. године, као важне године у развоју нашег књижевног језика. Консултована је и друга, релевантна литература и тиме смо стекли увид у статус 1847. године у нашем образовном систему.

Кључне речи: наставни план и програм, уџбеници и приручници, основна школа, средња школа, 1847. година

1. Увод

О реформи нашег језика и писма било је речи и у предвуковском периоду. Ипак, реформа језика и правописа везује се за личност Вука Стефановића Караџића и његово дело. Вук је реформу најављивао од самог почетка свога рада, али ју је обелоданио 1818. у знаменитом *Српском рјечнику*. Озваничење Вукове победе десило се четири године после његове смрти (1868), равно пола века од појаве *Српског рјечника*. Између те две године свакако је најзначајнија 1847. година, која је донела озбиљан преокрет. Ова година често се наводи и као година победе Вукових идеја, то је честа грешка код наших ученика, али не само код њих. О чему се заправо ради? Од почетка Вукове борбе повремено је изгледало да је она неуспешна и да је ближе неуспеху него успеху. То се значајно промени-

* brboricv@eunet.rs

ло 1847. године, после које је победа Вукових идеја била сасвим извесна, мада је до озваничења прошло још две деценије. Због тога је ова година прекретничка и посебно значајна. Овде ћемо покушати да видимо какав је статус те значајне године у нашем образовном систему. Поред увида у наставне програме, видећемо како се о значајној години реформе српског језика говори у три уџбеника за основну школу, у три уџбеника за средњу школу, али и какав је њен статус у нашим граматикама и приручничкој и стручној литератури.

2. Година 1847. у наставним програмима

Међу задацима наставе нашег предмета у школи јасно стоји да ученици имају задатак да „поштују матерњи језик, негују српски језик, традицију и културу српског језика”. Значајне године и значајна дела су део традиције и културе српског језика. Наставни програм предвиђа да ученици 1847. годину обрађују у осмом разреду основне школе и другом разреду средње школе.

У наставном програму за осми разред основе школе налазимо јасно позивање на историју нашег језика: „Српски језик међу другим словенским језицима. Дијалекти српског језика (основни подаци). Народни језик (језик као скуп дијалеката) и књижевни језик. Појам нормирања. Развој српског књижевног језика: српкословенски, рускословенски, славеносрпски, Вукова реформа језика, писма и правописа, књижевни језик Срба од Вука до данас (основни подаци)” (Наставни план и програм за основну школу).¹

У наставном програму за други разред прилично прецизно су дефинисане области из српског књижевног језика и за њихову обраду планирано је осам наставних часова. Истина, није посреди само историја књижевног језика, већ је оно што претходи настави граматике, у правом смислу те речи. Ево дела наставног програма који се тиче историје нашег језика, посебно историје језика деветнаестога и двадесетога века: „Почетак стандардизације књижевног језика и правописа код Срба и код Хрвата (прва половина XIX века). Развој српског књижевног језика у другој половини XIX века и у XX веку (повезивање са наставом књижевности). Основни принципи срп-

¹ Наставни програми за основну и средњу школу доступни су на сајту Министарства просвете, науке и технолошког развоја и на сајту Завода за унапређивање образовања и васпитања.

ске књижевне норме. Екавски и ијекавски изговор. Ћирилица и латиница. Књижевно-језичке варијанте. Функционални стилови српског књижевног језика. Основни принципи језичке културе. Приручници за неговање језичке културе (и начин њиховог коришћења). Језичка ситуација у Србији. Принципи језичке равноправности. Језичка толеранција” (Наставни план и програм за средњу школу). Увид у наставни програм јасно показује да се развој књижевног језика деветнаестог века мора обрадити на наставним часовима и да је 1847. година део тих садржаја.

3. Година 1847. у уџбеницима за основну школу

После увида у наставне програме за основну и средњу школу настојали смо да видимо како се 1847. година објашњава у нашој уџбеничкој литератури и како се њој приступа у уџбеницима које користе ученици наших основних и средњих школа. Консултовали смо три уџбеника за осми разред основне школе, она три уџбеника која се, по нашим сазнањима, највише користе последњих неколико година. Аутори су универзитетски професори и три познате издавачке куће уџбеничке литературе (Завод за уџбенике, Клет и Едука). Ево нашег избора три уџбеника за основну школу:

1. Душка Кликовац, *Српски језик за осми разред основне школе*;
2. Весна Ломпар, *Српски језик за осми разред основне школе*;
3. Гордана Штасни и Наташа Добрић, *Српски језик и језичка култура за осми разред основне школе*.

Сада ћемо цитирати оне делове из ова три уџбеника који се односе на 1847. годину и објашњења која уз њу иду:

„Година 1847. сматра се прекретницом у прихватању Вукових идеја. Те године излази Вуков превод *Новой завети*, који је посведочио да је нови књижевни језик довољно богат и гибак да би могао исказати сложени и често апстрактни садржај Библије. Исте године је млади правник и филолог Ђуро Даничић објавио и расправу *Раи за српски језик и правопис*, у којој је с научном аргументацијом одбранио Вукову реформу, а млади песник Бранко Радичевић објавио је своје *Песме* на чистом народном језику. Исте године Његош штампа и свој *Горски вијенац*, на свом народном говору, али с многим црквенословенским речима, и по старом правопису. Тада је постало јасно да језик ’орача и пастира’ може, уз оплемењивање, имати функцију књижевног језика” (Кликовац 2008: 41).

„Конечно, може се рећи да су његове идеје однеле победу 1847. године. Тада су, на народном језику, изашла следећа дела: *Песме* Бранка Радичевића, *Горски вијенац* Петра Петровића Његоша, Вуков превод *Новой завети*, *Раџ за српски језик и правопис* Ђуре Даничића. Тиме је показано да се народним језиком могу писати поезија, мисаона и религиозна дела, као и научне расправе, и да језик 'орача и пастира' може бити добра основа књижевном језику" (Ломпар 2012: 21).²

„Праву победу Вук је извојевао 1847. године. Те године су објављене значајне књиге из различитих области. Показано је да се народним језиком могу изразити и апстрактни библијски садржаји у Вуковом преводу *Новой завети*, да се народним језиком могу стварати уметничка дела, што потврђују *Песме* Бранка Радичевића и Његошев *Горски вијенац*. Исте године млади филолог Ђуро Даничић објавио је *Раџ за српски језик и правопис* и научним аргументима одбранио Вукову реформу. Иако се 1847. може сматрати годином победе Вукове реформе, Вуков језик и правопис озваничени су у Србији тек 1868, четири године после његове смрти" (Штасни/Добрић 2011: 31).

Иако имамо велики број одобрених уџбеника из Српског језика за основну школу, вреди напоменути да нам је приручна литература за наш предмет прилично оскудна. Овде у првом реду мислимо на одговарајућу граматику и правопис. Тако можемо рећи да једина прихватљива грамика она коју потписује Душка Кликовац, као што је једини у целини прихватљив правопис за основну школу онај који као аутор потписује Милорад Дешић.³ Објашњење које налазимо у поменутој *Граматици српског језика за основну школу* Д. Кликовац не разликује се од објашњења које сусрећемо у уџбенику за осми разред истог аутора:

„Година 1847. сматра се прекретницом у прихватању Вукових идеја. Те године излази Вуков превод *Новой завети*, који је посведочио да је нови књижевни језик довољно богат и гибок да би могао исказати сложени и често апстрактни садржај Библије. Исте године је млади правник и филолог Ђуро Даничић објавио и расправу *Раџ за српски језик и правопис*, у којој је с научном аргумента-

² У *Радиој свесци* која иде уз овај уџбеник налазимо питање у коме се тражи да ученици допуне табелу делима, односно ауторима из 1847. године. Овде се тражи да ученици напишу називе дела Петра Петровића Његоша и Ђуре Даничића, односно да напишу имена аутора дела *Песме* и *Новой завети* (превод).

³ Иако је правописна норма поправљена и измењена 2010. године, када смо добили ново издање *Правописа српског језика* Матице српске (са новом редакторском групом), нисмо добили ново издање правописног приручника за школе. Ту мањкавост је унеколико надоместио *Правопис српског језика* (школско издање) Милорада Дешића 2015. године, који је објавио Клет.

цијом одбранио Вукову реформу, а млади песник Бранко Радичевић објавио је своје *Песме* на чистом народном језику. Исте године Његош штампа и свој *Горски вијенац* на свом народном говору, али с многим црквенословенским речима, и по старом правопису. Тада је постало јасно да језик 'ораца и пастира' може, уз оплемењивање, имати функцију књижевног језика" (Кликовац 2010: 32).

На основу ова три (тј. четири) цитата лако се може закључити да се у поменутиим уџбеницима налази јасно дефинисана 1847. година, објашњења уз њу су прилично јасна. У два уџбеника поменут је и Вуков превод *Нової завјешта*, док у једном уџбенику тај податак изостаје. На основу увида у ова три уџбеника и граматику морамо закључити да уџбеници прате наставни програм. Дата су основна објашњења, наведена су четири релевантна дела, јасно је поменут значај 1847. године, али нам се чини да су објашњења могла бити и нешто обимнија. Ипак, мислимо да је ових десетак редова текста прилично фактографског карактера, што може, на неки начин, умањити значај ове, прекретничке године. Мислимо да би текст уз 1847. годину могао бити и нешто дужи.

4. Година 1847. у уџбеницима за средњу школу

Приликом увида у наставне програме за средњу школу видљив је, по нашем мишљењу, необичан приступ историји језика. Тако се у првом разреду средње школе налазе почеци словенске писмености и стварање старословенског језика, стварање српкословенског језика, рускословенски језик, стварање славеносрпског језика и пут ка победи народног језика. Практично је историја српског књижевног језика до краја осамнаестог века предвиђена за први разред средње школе, док се његов даљи развој у деветнаестом и двадесетом веку претаче у други разред. Такав приступ у наставним програмима морао се одразити и на уџбенике. Нисмо сигурни да је ово најбољи поступак и мислимо да би било боље да се целокупна историја нашег књижевног језика налази у првом разреду средње школе.

Овде ћемо донети оне податке који се односе на 1847. годину у три средњошколске граматике, уз извесна објашњења. И овде смо се одлучили за оне уџбенике који се најчешће сусрећу у настави и који су, по нашем мишљењу, најквалитетнији уџбеници. У питању су познати аутори и исте издавачке куће као и за основну школу (Завод за уџбенике, Клет и Едука). Ево тих уџбеника и имена њихових аутора:

1. Живојин Станојчић и Љубомир Поповић, *Грамаџика српској језика за гимназије и средње школе*;
2. Весна Ломпар и Александра Антић, *Грамаџика – уџбеник за други разред гимназија и средњих стручних школа*;
3. Душка Кликовац и Љиљана Николић, *Српски језик за други разред гимназија и средњих стручних школа*.

Грамаџика српској језика Живојина Станојчића и Љубомира Поповића и данас се сматра најрепрезентативнијом средњошколском грамаџиком. Она је наша званична грамаџика за гимназије и средње школе од 1989. године. Имала је много издања и издавач ове грамаџике (уџбеника) је Завод за уџбенике.⁴ Последњих неколико година и за средњу школу почеле су се употребљавати појединачне књиге (грамаџике) за поједине разреде. За ова три уџбеника за други разред, као што смо већ рекли, одлучили смо се јер мислимо да иза њих стоје најозбиљнији аутори и најозбиљнији издавачи:

„Даничићева расправа *Рат за српски језик и правопис* (1847), као научно дело писано народним језиком, имала је изванредан значај у стварању новог књижевног језика код Срба. Било је то дело представника нове генерације научника, који је на научној основи образложио Вукову реформу, а образложење написано народним језиком. А као што се 1847. године појавило то Даничићево дело, тако су се исте године појавиле *Песме* Бранка Радичевића и *Горски вијенац* Петра II Петровића Његоша, поетска дела писана народним језиком (Његошево дело, истина, штампано је старим правописом, али ипак – народним језиком). Најзад, те године објављен је и Вуков превод *Новой завјешта*, дело универзалног религиозно-песничког садржаја, које је самом том чињеницом било од великог значаја за реформу књижевног језика” (Станојчић/Поповић 2008: 17).

„Може се рећи да су Вукове идеје однеле победу **1847. године**. Тада су на народном језику изашла следећа дела: *Песме* Бранка Радичевића, *Горски вијенац* Петра Петровића Његоша, Вуков превод *Новой завјешта* и *Рат за српски језик и правопис* Ђуре Даничића. Тиме је показано да се народним језиком могу писати поезија, мисаона и религиозна дела, као и научне расправе” (Ломпар/Антић 2014: 11).⁵

⁴ Прво издање ове књиге имало је назив *Савремени српскохрватски језик и култура изражавања* (уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе). То издање је имало је и трећег аутора (Стевана Мицића). Он је био аутор четардесетак страна уџбеника о култури изражавања. Тираж првог издања био је, данас невероватних, 130.000 примерака. После првог издања овај део је изостао, није га било у каснијим издањима.

⁵ Није тешко уочити превелику сличност текста у уџбенику за осми разред, који потписује В. Ломпар и мислимо да би објашњење за средње школе могло бити нешто шире.

„Као година победе Вукових идеја узима се 1847, када су изашла три значајна дела, на народном језику и Вуковим правописом: Вук је објавио свој превод *Новой завети*, којим је показао да је нов књижевни језик довољно богат и гибак да се њиме могу изразити и сложени садржаји; филолог Ђура Даничић је објавио своју научну расправу *Раџ за српски језик и правопис*, у којој је научном аргументацијом одбранио Вукову реформу; а песник Бранко Радичевић је објавио своје *Песме*. Исте године Његош је обавио *Горски вијенац* – такође на народном језику (друге дијалекатске основе), али не сасвим чистом, и старим правописом. Тако је постало јасно да језик 'орача и пастира' може, уз оплемењење, вршити функцију књижевног језика (Кликовац/Николић 2014: 41).

Након увида у три уџбеника за средњу школу и статуса 1847. године у њима, основни утисак је да су објашњења и тумачења врло слична она која смо сусрели у уџбеницима за основну школу и да се не примећује проширење тих објашњења. Истина, у сва три уџбеника јасно стоји да је то година у којој су Вукове идеје однеле победу, али нема објашњења да је озваничење победе уследило знатно касније. Овде се морало констатовати да је то преломна година Вукове борбе за реформу српског језика, али то није година победе Вукових идеја, не барем озваничење те победе.⁶ Наше је мишљење да је објашњење у уџбеницима за основну школу морало бити знатно проширено, тј. да је било потребно дати више текста.

5. Година 1847. у неким *грамаџикама* и *приручницима*

Поред већ поменуте и цитиране *Грамаџике српског језика* Живојина Станојчића и Љубомира Поповића, која је званична средњошколска грамаџика три деценије, консултовали смо, по сопственом избору, још неколико релевантних грамаџика и приручника. Опет смо се одлучили за три књиге – познатих аутора и репрезентативних издавача:

1. Михаило Стевановић, *Грамаџика српског језика за средње школе*;
2. Предраг Пипер и Иван Клајн, *Нормативна грамаџика српског језика*;
3. Александар Милановић, *Крајња историја српског књижевног језика*.

Наиме, није добро ако је исти текст у уџбенику за основну и у уџбенику за средњу школу.

⁶ О свим забранама и победи Вукове реформе прецизни подаци се могу наћи у раду *Све забране и победа Вукове граџије у XIX веку* (Брборић 2015: 35–51).

Средњошколска граматика Михаила Стевановића је неколико деценија била најзначајнија граматика нашег језика намењена ученицима средњих школа. Појавила се на почетку шесте деценије двадесетог века, имала је велики број издања великог тиража.⁷ Наиме, ову граматику је издавало неколико издавачких кућа, из различитих градова и република, данас самосталних држава, па је то прилично тешко проверити. Није спорно да је ова граматика била званичан средњошколски уџбеник неколико деценија. То је била најважнија школска граматика, док је није сменио уџбеник Живојина Станојчића и Љубомора Поповића.

Ево извода из средњошколске граматике М. Стевановића и приручника А. Милановића. У *Нормативној граматици* Предрага Пипера и Ивана Клајна нема одељка о историји језика и она је тиме искључена из употребе у нашим средњим школама:

„А још је значајније то што својим изврским *Песмама*, штампаним 1847. г. испеваним чистим народним језиком Бранко показује да се и најтананија осећања и цео унутрашњи живот човеков могу изразити тим језиком. Ђура Даничић је такође својим *Раџом за српски језик и правопис*, и практично и теоријски, снажно подупро Вукову реформу; практично је потврдио да се и сложени научни проблеми могу расправљати простим народним језиком, а теоријски је, као већ формиран језички стручњак, дао научно образложење Вукове реформе откривајући, у исто време, неодрживост, наивност и бесмисленост поставки главног Вуковог противника Јована Хацића. Зато се година изласка Бранкових *Песами* и Даничићева *Раџа за српски језик* с правом сматра годином тријумфа Вукових језичких начела, а, свакако, и најзначајнијом годином за нашу књижевност уопште. Ове, 1847. год. такође на народном језику (иако старим правописом) штампано је и најпоетскије и најмисаоније дело наше књижевности, Његошев *Горски вијенац*. После појаве ових дела, која су објављена знамените 1847. г., коначно је учињен крај тврдњама да је народни језик недовољно развијен за књижевно и научно стварање” (Стевановић 1998: 27–28).⁸

„Година 1847. има нарочит значај у историји српске културе и историји српског књижевног језика. Тада су се, наиме, појавиле четири књиге које су, свака на свој начин, пресудно допринеле победи Вукових језичких начела. После појаве Вуковог превода *Новой завети*, *Раџа за српски језик и правопис* Буре Даничића,

⁷ Ми смо консултовали дванаесто издање, мада се може десити да их је било и више.

⁸ У књизи *Савремени српскохрватски језик – грамањички систем и књижевнојезичка норма I* сусрећемо веома детаљан одељак Прва уметничка књижевност на народном језику. Овај одељак заузима више од четрдесет страна текста, али како ова књига није била намењена нашим ученицима, овде је нисмо посебно анализирали. Ипак, вреди рећи да је овде 1847. години посвећено неколико страна и да је ова година веома исцрпно објашњења.

Песма Бранка Радичевића и *Горског вијенца* Петар Петровића Његоша свима је постало јасно да српски народни језик не мора вечно да буде говор 'орача и пастира', већ да он може, уз оплемењивање, задовољити већину функција које му савремено српско друштво у експанзији намеће. Коначно су, тридесет три године после првих Вукових дела, сазрели сви услови да се то свима и практично, а не само кроз полемике у штампи, и докаже" (Милановић 2004: 125).

Наш је утисак да су ова две књиге прецизније и јасније објасниле 1847. годину и да би било добро да их наставници консултују. Уз објашњење ове значајне године, у овим двома књигама се говори о нарочитом значају 1847, али је изостала квалификација да је то незванична победа Вукове реформе. Волели бисмо да се оваква објашњења налазе и у уџбеницима које користе наши средњошколци.

Нама се чини да би се, нарочито у средњој школи, морало више истаћи колико је Вукова борба била тешка и колико је дуго трајала. Црква и држава пружале су велики отпор Вуковој реформи. Тај отпор није сломљен ни смрћу митрополита Стратимировића 1836. године. После је на челу Вукових противника био утицајни правник, јавни радник и књижевник Јован Хацић (Милош Светић), један од оснивача Матице српске, која се у својој раној епоси углавном негативно односила према Вуку (Ивић/Кашић 1994). Можда би се међу објашњењима могла наћи и Андрићева реченица да је Вук био и „рушилац и градитељ, и више градитељ него рушилац, али је савременицима, нарочито у прво време, морала бити много више видљива рушилачка страна његовог потхвата" (Андрић 1972: 17). Чини нам се да ове Андрићеве речи најбоље одсликавају и објашњавају и 1847. годину, као значајну годину историје српског књижевног језика.

6. Закључак

Година 1847. није спорна у наставним програмима за основну и средњу школу. Истина, она се директно не помиње у њима, али формулације „Вукова реформа језика, писма и правописа, књижевни језик Срба од Вука до данас" у основној школи и „Почетак стандардизације књижевног језика и правописа код Срба и код Хрвата (прва половина XIX века). Развој српског књижевног језика у другој половини XIX века и у XX веку" у средњој школи јасно показују да је она неизоставна и да јој је место на наставним часовима.

Консултовани уџбеници и граматике за основну и средњу школу доносе основне податке о 1847. години. Наше је мишљење да се она мора означити као прекретничка и значајна година, али не као година победе Вукових идеја. Такође мислимо да би у средњој школи објашњења могла бити исцрпнија, јер нема суштинске разлике између онога што ученици уче у основној и средњој школи, и то не сматрамо оправданим приступом.

Објашњења која налазимо у средњошколској граматици Михаила Стевановића и приручнику *Крајња историја српског књижевног језика* Александра Милановића су неупоредиво квалитетнија.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Андрић 1972:** Иво Андрић, *Иво Андрић о Вуку Караџићу*, Београд: БИГЗ.
- Брборић 2015:** Вељко Брборић, *Правонас и школа*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Ивић 197:** Павле Ивић, *Српски народ и његов језик*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Ивић/Кашић 1994:** Павле Ивић и Јован Кашић, „О језику код Срба у раздобљу од 1804 до 1878. године”, у: *Историја српског народа*, пета књига, том други, Београд: Српска књижевна задруга. Стр. 311–380.
- Кликовац 2008:** Душка Кликовац, *Српски језик за VIII разред основне школе*, Београд: Завод за уџбенике.
- Кликовац 2010:** Душка Кликовац, *Граматица српског језика за основну школу*, Београд: Креативни центар.
- Кликовац/Николић 2014:** Душка Кликовац и Љиљана Николић, *Српски језик за други разред гимназија и средњих стручних школа*, Београд: Едука.
- Ломпар 2012:** Весна Ломпар, *Српски језик за осми разред основне школе*, Београд: Клет.
- Ломпар/Антић 2014:** Весна Ломпар и Александра Антић, *Граматица – Уџбеник за други разред гимназија и средњих стручних школа*, Београд: Клет.
- Милановић 2004:** Александар Милановић, *Крајња историја српског књижевног језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Пипер/Клајн 2014:** Предраг Пипер и Иван Клајн, *Нормативна граматица српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Станојчић/Поповић 2008:** Живојин Станојчић и Љубомир Поповић, *Граматица српског језика за гимназије и средње школе*, Београд: Завод за уџбенике
- Стевановић 1998:** Михаило Стевановић, *Граматица српског језика за средње школе*, Београд: Заветно слово.

Стевановић 1981: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I (граматички списи и књижевнојезичка норма)*, Београд: Научна књига.

Штасни/Добрић 2011: Гордана Штасни и Наташа Добрић, *Српски језик и језичка култура за осми разред основне школе*, Београд: Едука.

Veljko Ž. BRBORIĆ

YEAR 1847 IN THE TEXTBOOKS OF THE SERBIAN LANGUAGE
FOR PRIMARY AND SECONDARY SCHOOL

Summary

This work talks about 1847, and its place in our educational system. First, we reviewed the curricula for primary and secondary school and saw the status of this year in them. Afterwards, we analyzed a certain number of our textbooks for primary and secondary school and their explanations of 1847, as an important year in the development of our literary language. Another, relevant literature was consulted, and we gained insight into the status of 1847 in our educational system.